ZAMONAVIY FUTBOLDA MURABBIYLIK FALSAFASI, KASBIY QARASHLAR, O‘YIN MODELI VA FUTBOLCHI RIVOJLANISHI UYG‘UNLIGINING ILMIY-PEDAGOGIK ASOSLARI

Abduqodirov Davron Solijon o‘g‘li
Farg‘ona davlat universiteti Jismoniy madaniyat va sport faoliyati fakulteti
Sport o‘yinlari nazariyasi va uslubiyati kafedrasi o‘qituvchisi
E-mail: abduqodirovdavron231@gmail.com

Annotatsiya: Mazkur maqolada zamonaviy futbolda murabbiy falsafasining mazmuni va amaliy ahamiyati tahlil qilinadi. Murabbiy falsafasi kasbiy qadriyatlar, o‘yin modeli, mashg‘ulot metodikasi, futbolchiga yo‘naltirilgan yondashuv, individual yondashuv, yetakchilik, kommunikatsiya, intizom, tahlil va kasbiy refleksiyani birlashtiruvchi yaxlit tizim sifatida yoritiladi. Zamonaviy murabbiyning vazifasi futbolchiga faqat tayyor ko‘rsatma berish emas, balki o‘yin vaziyatini idrok etish, tahlil qilish va mustaqil qaror qabul qilish imkonini beradigan rivojlantiruvchi muhit yaratishdan iboratligi asoslanadi.

Kalit so‘zlar. Futbol, murabbiy, murabbiy falsafasi, o‘yin modeli, mashg‘ulot jarayoni, o‘yin tafakkuri, qaror qabul qilish, individuallashtirish, yetakchilik, kommunikatsiya.

Kirish. Zamonaviy futbol o‘yin sur’atining ortishi, texnik-taktik harakatlarning murakkablashuvi, qisqa vaqt ichida samarali qaror qabul qilish zarurati hamda jismoniy va psixologik yuklamalarning oshishi bilan tavsiflanadi. Shu sababli bugungi futbol murabbiyi faqat mashg‘ulotni tashkil qiluvchi yoki taktik ko‘rsatma beruvchi mutaxassis emas. U pedagog, jamoa rahbari, tahlilchi, kommunikator, motivator va futbolchilarning rivojlanish jarayonini boshqaruvchi mutaxassis vazifalarini bir vaqtda bajaradi.

Adabiyotlar sharhi. Murabbiylik falsafasi ushbu faoliyat yo‘nalishlarini yagona tizimga birlashtiradi. Uni faqat ma’lum bir o‘yin uslubi yoki taktik sxema bilan cheklash to‘g‘ri emas. Partington va Cushion murabbiylik falsafasi real amaliyot bilan bog‘liq bo‘lishi kerakligini, aks holda u deklarativ tushuncha bo‘lib qolishini ko‘rsatganlar [1]. Demak, haqiqiy murabbiy falsafasi mashg‘ulotlarni rejalashtirish, futbolchilar bilan muloqot, xatolarga munosabat, o‘yin modeli va futbolchining mustaqilligini rivojlantirishda namoyon bo‘ladi.

Tadqiqotning dolzarbligi shundaki, jamoaning o‘yin uslubi, mashg‘ulot mazmuni, futbolchilarga qo‘yiladigan talablar va musobaqadagi boshqaruv o‘zaro uyg‘un bo‘lmasa, tayyorgarlik tizimining yaxlitligi buziladi. Zamonaviy futbolchidan esa faqat ko‘rsatmani bajarish emas, balki o‘zgaruvchan vaziyatni tez baholash, bo‘sh hududni aniqlash, sheriklar va raqiblarning joylashuvini hisobga olish hamda optimal qarorni mustaqil qabul qilish talab etiladi.

Metodologiya. Tadqiqotning maqsadi zamonaviy futbolda murabbiy falsafasining asosiy tarkibiy qismlarini aniqlash hamda uning o‘yin modeli, mashg‘ulot jarayoni va futbolchini rivojlantirish bilan bog‘liq pedagogik xususiyatlarini ilmiy-uslubiy jihatdan asoslashdan iborat. Ishda ilmiy-uslubiy adabiyotlarni tahlil qilish, FIFA va UEFA metodik materiallarini o‘rganish, taqqoslash, tahlil va sintez, pedagogik umumlashtirish hamda zamonaviy murabbiylik yondashuvlarini qiyosiy tahlil qilish metodlaridan foydalanildi.

Natija. Murabbiy falsafasi murabbiyning qadriyatlari, futbol haqidagi tasavvuri, pedagogik yondashuvi, boshqaruv uslubi va futbolchini rivojlantirish tamoyillarining o‘zaro bog‘langan tizimidir. U “jamoa qanday o‘ynashi kerak?”, “futbolchi qanday rivojlanadi?”, “mashg‘ulot qanday tashkil etiladi?”, “murabbiy futbolchi bilan qanday munosabat quradi?” va “natija hamda xato qanday baholanadi?” kabi savollarga aniq javob berishi kerak. Bunda asosiy qadriyatlar barqaror bo‘lishi mumkin, ammo ularni amalga oshirish metodlari futbolning rivojlanishi, jamoa tarkibi va vaziyatga qarab yangilanib borishi lozim.

Tarkibiy qism	Mazmuni	Amaliy ko‘rinishi

Kasbiy qadriyatlar	Futbol, jamoa va kasbga munosabat	Mas’uliyat, hurmat, professionallik
O‘yin falsafasi	Jamoaning o‘yin tamoyillari	Hujum, himoya, pressing, o‘tish fazalari
Mashg‘ulot falsafasi	O‘yinchilarni tayyorlash usullari	O‘yin va vaziyatli mashqlar
Pedagogik yondashuv	Futbolchini o‘qitish xususiyatlari	Tushuntirish, savol, mustaqil yechim
Yetakchilik va kommunikatsiya	Jamoani boshqarish va axborot almashinuvi	Motivatsiya, tinglash, teskari aloqa
Tahlil va refleksiya	Jarayon va natijalarni baholash	Video, GPS, statistika, o‘z-o‘zini tahlil qilish

Murabbiyning falsafasi eng yaqqol jamoaning o‘yin modelida ko‘rinadi. O‘yin modeli hujum, hujumdan himoyaga o‘tish, himoya va himoyadan hujumga o‘tish fazalarini qamrab oladi. 1–4–3–3, 1–4–2–3–1 yoki 1–3–4–3 kabi sxemalarning o‘zi falsafani ifodalamaydi. Bir xil sxemada bir murabbiy yuqori pressing va to‘p nazoratini, boshqasi esa tezkor qarshi hujumni tanlashi mumkin. Shuning uchun taktik sxema jamoaning joylashuvini, o‘yin falsafasi esa shu joylashuvda futbolchilarning qanday tamoyillar asosida harakat qilishini belgilaydi.

Mashg‘ulot jarayoni o‘yin falsafasining amaliy ifodasi bo‘lishi kerak. Murabbiy uchrashuvda qanday harakatni talab qilsa, u mashg‘ulotda muntazam modellashtirilishi zarur. Yuqori pressingga asoslangan jamoada to‘p egasiga tezkor bosim, uzatma yo‘llarini yopish, maydonni ixchamlashtirish va to‘p yo‘qotilgandan keyingi tezkor reaksiyaga e’tibor qaratiladi. To‘p nazoratiga asoslangan jamoada esa bosim ostida to‘p qabul qilish, bo‘sh hududga ochilish, “uchinchi o‘yinchi” tamoyili, bir-ikki teginishda o‘ynash va hujum yo‘nalishini o‘zgartirish ustuvor bo‘ladi. Selimi va hammualliflar yuqori malakali murabbiylar o‘yinga yaqin mashg‘ulot muhitini afzal ko‘rishini aniqlaganlar [2].

Zamonaviy murabbiylikda futbolchini mashg‘ulot jarayonining faol subyekti sifatida ko‘rish muhim. An’anaviy “murabbiy aytadi — futbolchi bajaradi” modeli o‘rniga “murabbiy vaziyat yaratadi — futbolchi kuzatadi, tahlil qiladi, qaror qabul qiladi va harakatni bajaradi” yondashuvi tobora kengaymoqda. Murabbiy tayyor javob berishdan tashqari, “Qayerda bo‘sh hudud bor?”, “Yana qanday variant mavjud?”, “Uzatmadan keyin qayerga harakatlanish mumkin?” kabi savollar orqali futbolchining mustaqil fikrlashini rag‘batlantiradi. FIFA Training Centre materiallarida ham vaziyatga qarab turli murabbiylik uslublaridan foydalanish zarurligi ta’kidlanadi [3].

O‘yin tafakkuri va qaror qabul qilish qobiliyati texnik mahorat bilan uzviy bog‘liq. Futbolchining harakati odatda axborotni qabul qilish, vaziyatni anglash, variantlarni baholash, qaror qabul qilish, texnik harakat va keyingi harakat ketma-ketligida kechadi. Shu sababli mashg‘ulotlar faqat texnik elementlarni takrorlash bilan cheklanmay, futbolchini sheriklar, raqiblar, bosim yo‘nalishi va bo‘sh hududlarni kuzatishga majbur qiladigan sharoitlarda tashkil etilishi lozim. Individual yondashuv ham murabbiy falsafasining muhim qismidir. Futbolchilarning yoshi, pozitsiyasi, tajribasi, jismoniy va psixologik holati, motivatsiyasi hamda axborotni qabul qilish usuli farq qiladi. Bir futbolchi uchun batafsil tushuntirish, boshqasiga qisqa ko‘rsatma, uchinchisiga vizual namoyish yoki muammoli savol samaraliroq bo‘lishi mumkin. Demak, individuallashtirish nafaqat yuklamani, balki pedagogik kommunikatsiyani ham moslashtirishni anglatadi. Yetakchilik va kommunikatsiya murabbiylik samaradorligini belgilovchi muhim omillardir. Samarali muloqot aniq, qisqa, tushunarli, o‘z vaqtida va konstruktiv bo‘lishi kerak. Murabbiy faqat gapiruvchi emas, futbolchilarni tinglay oladigan rahbar bo‘lishi zarur. UEFA samarali yetakchilikda jamoa ehtiyojlarini ustun qo‘yish, vaziyatga mos kommunikatsiya, mustaqil o‘rganishni qo‘llab-quvvatlash va mas’uliyat berishning ahamiyatini

qayd etadi [4]. Shu bilan birga, mustaqillik intizomni bekor qilmaydi. Talabchanlik, tushuntirish, ishonch va shaxsiy mas'uliyat bir-birini to'ldirishi kerak.

Professional futbolda natija muhim, biroq jamoa faoliyatini faqat yakuniy hisob bilan baholash yetarli emas. Murabbiy o'yin rejasining bajarilishi, zarur zonalarda ustunlik, hujum va himoya prinsiplari, o'tish fazalari, qarorlar sifati va rejalashtirilgan intensivlikni tahlil qilishi lozim. Bolalar va o'smirlar futbolida esa uzoq muddatli rivojlanish alohida o'yin natijasidan ustun bo'lishi kerak. Xato jazolanadigan hodisa emas, balki o'rganish jarayonining tabiiy qismi sifatida ko'rilishi maqsadga muvofiq.

Zamonaviy tahlil texnologiyalari murabbiy qarorlarini asoslashga yordam beradi. Video tahlil, GPS monitoring, yurak urish chastotasi, sprintlar, tezlanishlar, umumiy va yuqori intensivlikdagi yugurish masofasi, texnik-taktik statistika foydali axborot beradi. Ammo raqamlar o'z-o'zidan yetarli emas: harakatning qayerda, qachon va qanday taktik vaziyatda bajarilgani muhim. Shuning uchun "murabbiy kuzatuvi + video tahlil + obyektiv ma'lumotlar + futbolchining teskari aloqasi" birgalikda qo'llanganda asoslangan qaror shakllanadi. Murabbiy falsafasi moslashuvchan bo'lishi kerak. Masalan, "to'p yo'qotilgandan keyin raqibga vaqt va hudud bermaslik" tamoyili yuqori pressing, qarshi pressing, o'rta blok yoki muayyan zonada pressing orqali amalga oshirilishi mumkin. Demak, tamoyil nisbatan barqaror, metod esa vaziyatga moslashuvchan bo'ladi. Murabbiyning professional mahorati ana shu muvozanatni topishda ko'rinadi. Kasbiy refleksiya murabbiy rivojlanishining zarur shartidir. Har bir mashg'ulotdan so'ng maqsadga erishilganligi, futbolchilarning vazifani tushungani, mashqlar o'yin modeliga mosligi, trenerning aralashuvi va mashg'ulot intensivligi baholanishi kerak. Bunday tahlil tajribani shunchaki yillar soniga emas, sifatli kasbiy rivojlanishga aylantiradi.

Xulosa. O'tkazilgan nazariy tahlil murabbiy falsafasi kasbiy qadriyatlar, o'yin haqidagi qarashlar, pedagogik metodlar, yetakchilik va futbolchini rivojlantirish tamoyillarini birlashtiruvchi yaxlit tizim ekanini ko'rsatdi. O'yin falsafasi va mashg'ulot mazmuni o'zaro mos bo'lishi, uchrashuvda talab qilinadigan harakatlar mashg'ulotlarda muntazam modellashtirilishi zarur. Zamonaviy murabbiy futbolchiga faqat tayyor yechim beruvchi emas, balki uni kuzatish, tahlil qilish va mustaqil qaror qabul qilishga yo'naltiruvchi pedagogdir. Samarali murabbiylik individual yondashuv, aniq kommunikatsiya, yetakchilik, intizom va ishonch uyg'unligini talab etadi. Video tahlil, GPS va statistika professional kuzatuv va futbolchining teskari aloqasi bilan birgalikda qo'llanganda yuqori qiymatga ega bo'ladi. Murabbiy falsafasi asosiy tamoyillarda barqaror, ularni amalga oshirish metodlarida esa moslashuvchan bo'lishi kerak. Uning haqiqiy samaradorligi yozilgan bayonotlarda emas, mashg'ulotlarda, o'yin modelida, futbolchilar bilan munosabatda va jamoaning maydondagi xatti-harakatlarida namoyon bo'ladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'hati

1. Partington M., Cushion C.J. A deconstruction of coaching philosophy. Sports Coaching Review. 2024. DOI: 10.1080/21640629.2024.2322838.

2. Selimi E., Lascu A., Serpiello F., Woods C.T. Exploring football coaches' views on coach education, role, and practice design: An Australian perspective. PLOS ONE. 2023;18(5). DOI: 10.1371/journal.pone.0285871.

3. FIFA Training Centre. Shane Pill on the spectrum of coaching styles. Expert Knowledge. 2025.

4. UEFA. UEFA coach education: Ten characteristics of an effective leader. 2025.